

В. А. Калініченко (Чернівці)

Болгарське військо у битві при Булгарофігоні 896 р.: структурний аналіз

У кінці IX ст. Перша Болгарська держава була досить потужним державним об'єднанням. Саме починаючи з початку правління царя Симеона I Великого (888/893–927 рр.), який вів успішні війни проти Візантійської імперії та сербів, болгарська держава значно розширила свої кордони у Південно-Східній Європі на більшу частину Балканського півострова та вийшла до трьох морів: Егейського, Адріатичного та Чорного. Цей аспект є досить важливим, оскільки в той час міжнародна обстановка в Європі була досить напруженою, а одним із основних питань зовнішньої політики окремих держав, зокрема Візантійської імперії, Великої Моравії була торгівля, пошук ринків збуту та розвиток міжкультурних взаємовідносин. Перше Болгарське царство межувало з цими державами й раніше постійно контактувало з ними, тому, зважаючи на цю обставину, Візантія вважала, що цар Симеон I, посівши престол займе активну провізантійську політику. Але останній вирішив посилити могутність та відстоювати незалежність своєї країни. Через це на ґрунті суперечностей у політиці, як зовнішній, так і внутрішній, між Першою Болгарською державою та Візантійською імперією настав період війн за суміжні території та сфери впливу в тогочасній Центрально та Південно-Східній Європі [1, с. 21–37].

В цьому контексті актуальним видається вивчення війн, що відбувалися в кінці IX ст. між болгарським царем Симеоном I Великим та Візантією. Ключовою у цих війнах була битва при Булгарофігоні, яка відбулася влітку 896 р. В історіографії ця битва увійшла до контексту візантійсько-болгарської війни, яку іноді ще називають угро-болгарською війною, оскільки угри були панівним військовим контингентом на боці візантійського імператора Лева VI

Рис. 1. Болгари перемагають візантійське військо при Булгарофігоні (мініатюра з хроніки Іоанна Скіліці)

[2, с. 282–304]. На стороні ж Симеона брали участь печеніги. Ця тема ще недостатньо вивчена в історичній науці та вирізняється актуальністю. Зокрема, згадана проблема ставить перед дослідниками низку питань, пов'язаних з військовим аспектом битви кінця IX ст., як то питання зброєзнавства, військових сил та потенціалу війська Першого Болгарського царства у цей час. Підсилює актуальність дискусія щодо кордонів Першої Болгарської держави з Великою Моравією та розмежування територій печенігів та угрів, інтереси яких також суттєво зіткнулися наприкінці IX ст. Досліджена проблема недостатньо відображена в писемних джерелах, тому найбільш важливими в цьому аспекті є дотичні до цього періоду археологічні матеріали, зокрема знахідки предметів озброєння, які досі залишаються поза сферою інтересів істориків, хоча й є носіями важливої інформації та дозволяють простежити окремі взаємовпливи. Тому, метою цього дослідження є попередній аналіз битви при Булгарофігоні з наголосом на її мілітарному та геополітичному аспектах [3, с. 87–97].

На жаль, історіографія окресленої проблеми є досить малочисельною. Спеціального монографічного дослідження та окремих статей з проблем битви при Булгарофігоні немає. Натомість вона, згадується переважно побіжно, у загальних працях про політичну діяльність царя Симеона I Великого та в роботах з історії Болгарії та Візантії доби середньовіччя. Окремі згадки містяться в дослідженнях болгарських істориків, зокрема І. Златарського [4], І. Божилова, Х. Дімітрова. Певні згадки щодо битви присутні в праці К. Грота. Військова справа болгар у цей період розглядається в роботі В. Йотова [5], Г. Фехер [6].

У повідомленнях візантійських авторів існує дві розповіді про візантійсько-болгарську війну кінця IX ст. та про війни угорців з болгарами в цей час в контексті візантійсько-болгарської конфронтації, які відрізняються одна від одної. Перша з них належить Георгію Амартолу [7, с. 42–57], і згадується пізніше в працях Лева Граматика, Продовжувача Феофана, Георгія Кедріна, Іоанна Зонари. Друга розповідь належить Костянтину VII Багрянородному. Окрім того події цієї війни описані у Симеона Магістра та у «Тактиці» візантійського імператора Лева VI [8]. Остання праця є найбільш раннім джерелом, що описує події угро-болгарських війн кінця IX ст. в контексті візантійсько-болгарських. Із західних джерел згадану війну описують Фюльденські, Хільдесхаймські аннали. Окремі згадки також є у «Повісті минулих літ» літописця Нестора, який, очевидно, при написанні своєї праці користувався працею візантійського хроніста Георгія Амартола. Окрім того, важливими є повідомлення арабських та сирійських авторів, які вказують, що «слов'яни завдали поразки ромеям». Датується ця подія 283 р. Хіджри (19 лютого 896 — 7 лютого 897 рр.) [3, с. 94]. Важливими джерелами щодо битви при Булгарофігоні є іконографічні джерела, зокрема зображення з праці Іоанна Скіліци. Мініатюра чудово ілюструє перемогу болгарського війська над візантійцями.

Але найголовнішими в цьому аспекті є зображення повністю екіпірованих болгарських воїнів (переважно кіннота), одягнених у пластинчастий обладунок, зі списками, щитами та шоломами. Про візантійську армію з мініатюри говорити складно. На мініатюрі візантійська армія представлена піхотою. Загалом, можна стверджувати, що болгарами був нанесений масивний удар, сильний натиск кінноти, внаслідок чого візантійська армія була знищена.

Важко сказати, чи була політика Симеона I Великого з самого початку налаштована на війну з Візантією? Питання про час переходу престолу від Бориса до Володимира, а згодом і до Симеона до сьогодні є предметом дискусій, позаяк цей період є переломним у військовій експансії великоморавського князя Святоплука на схід. Болгарський цар Симеон почав правити за одними джерелами з 888 р., за іншими з 892/893 рр. Наслідком такої полеміки є дискусія про рік початку візантійсько-болгарської війни. Одні дослідники вказують нижньою датою 889 р., інші 893/894 рр. І перша, і друга дата є методично виправданими. Окрім того, не виключено, що у цих роках окремо відбувалися військові дії між візантійцями та уграми, які, рятуючись від печенігів, осіли на півночі р. Дунай в Ателькузу, з одного боку, та болгарами й печенігами з другого [2, с. 282–285].

Війна болгарського царя Симеона I Великого з Візантійською імперією, за свідченнями візантійського хроніста Георгія Амартола, розпочалася саме через торгівельні справи, наслідки яких негативно відбилися на болгарській торгівлі у той час. Два греки Ставракій і Козьма за допомогою палацових інтриг при дворі візантійського імператора Лева VI добилися того, що посередницьким пунктом візантійської торгівлі стало м. Салоніки, куди був перенесений ринок з м. Константинополя, а торгівельний шлях через Болгарію по р. Дунай занепав. Ця зміна була дуже важливою та суттєво вплинула на болгарських купців, яких обтяжували підвищеними митними зборами [2, с. 284–286]. Крім того, цей аспект підтверджується археологічними даними. Так, на пам'ятках Центрально та Південно-Східної Європи монет візантійського імператора Лева VI виявлено дуже мало. Постає також питання, яким чином ці монети взагалі потрапляли на вищезазначені терени. Чи як торгівельний еквівалент, чи як плата візантійського імператора за військову службу? Внаслідок вищевказаних «торгівельних операцій» та не поступливості візантійського імператора болгарський правитель Симеон I Великий зібрав військо та розпочав війну. Імператор також одразу ж вирішив розпочати війну з болгарами і на суші, і на морі, внаслідок цього розпочинаються масштабні бойові дії. Варто зазначити, що на сьогодні актуальним залишається питання умов участі угрів у війні на боці Візантії. Чи були вони найманцями і чи надавалася їм плата? Чи надавалися їм якісь території для кочування? [3, с. 91–93].

Ключовим моментом першого етапу візантійсько-болгарської війни кінця IX ст. стала битва при Булгарофігоні, яка відбулася влітку 896 р. [3, с. 93–94].

На сьогодні достеменно не встановлено чисельність військ сторін-противників, але відомо, що командирами були цар Симеон з одного боку та Лев Катакалон з іншого. Після того, як цар Симеон втік до м. Преслав, відбувся незначний перепочинок у війні з Візантією, але цар скористався моментом та здійснив похід у Фракію, наслідком чого стало знищення багатьох візантійських міст. Варто зазначити, що візантійська армія не була готова до битви, оскільки її основні сили в цей час перебували на сході країни. Болгарське військо, в свою чергу, було одним із найсильніших на той час у Європі. Окрім того, археологічні знахідки цього часу підтверджують, що у болгар на цей час була дуже розвинута кіннота та озброєння дальнього бою. Більше того, ця битва показує вплив степових кочівницьких традицій на військову культуру як візантійців, так і болгар. Болгарська армія володіла також досить потужним захисним озброєнням, зокрема пластинчастим обладунком, підтвердженням чого, знову ж таки, є археологічні матеріали. Візантійська армія внаслідок битви була вщент розбита. Як зазначають дослідники, лише незначній кількості візантійського війська, в тому числі і Катакалону, вдалося вижити.

Таким чином, битва при Булгарофігоні стала одним із переломних моментів у візантійсько-болгарській війні кінця IX ст. Вона чудово ілюструє домінування болгарської військової культури на цей час у Європі та дозволяє стверджувати, що Перше Болгарське царство на кінець IX ст. володіло потужним та передовим озброєнням для ведення бойових дій з різними державами тогочасної Європи.

Література

1. *Димитров Х.* Българско-унгарски отношения през средновековието. — София, 1998.
2. *Грот К. Я.* Моравія и мадьяры с половины IX до начала X века. — СПб., 1881.
3. *Божилев И.* Цар Симеон Велики (893–927). Златният век на средновековна България. — София, 1983.
4. *Златарски В. Н.* История на българската държава през средните векове. — София, 1971. — Т. I. История на Първото българско царство. — Ч. 2.
5. *Йотов В.* Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII—XI век). — Варна, 2004.
6. *Фехер Г.* Военното дело на прабългарите. — София, 1938.
7. Гръцки извори за българската история. — София, 1961. — Т. 4.
8. *Лев VI Мудрий.* Тактика Льва. — СПб., 2012.

